

УДК 821.111 Черчилль 1/7.08

Єрьоменко С.В.

ІДІОКОНЦЕПТИ *ВІЙНА* І *ВЕЛИКА БРИТАНІЯ* В ДОКУМЕНТАЛЬНІЙ ПРОЗІ ВІНСТОНА ЧЕРЧИЛЛЯ

*Пропонована стаття присвячена розгляду мовних засобів об'єктивації ідіоконцептів *ВІЙНА* і *ВЕЛИКА БРИТАНІЯ* в автобіографії та мемуарах Вінстона Черчилля. Виокремлено концептуальні ознаки та найчастотніші засоби їх репрезентації. Визначено виключно негативну оцінку концепту *ВІЙНА* та виключно позитивну оцінку концепту *ВЕЛИКА БРИТАНІЯ* об'єктом концептуалізації.*

Ключові слова: концепт, ідіоконцепт, концептуальна ознака, лексична одиниця.

Еременко С.В. Идиоконцепты *ВОЙНА* и *ВЕЛИКОБРИТАНИЯ* в документальной прозе Уинстона Черчилля. Предлагаемая статья посвящена рассмотрению языковых средств объективации идиоконцептов *ВОЙНА* и *ВЕЛИКОБРИТАНИЯ* в автобиографии и мемуарах Уинстона Черчилля. Выделены концептуальные признаки и наиболее частотные средства их репрезентации. Определена исключительно негативная оценка концепта *ВОЙНА* и исключительно позитивная оценка концепта *ВЕЛИКОБРИТАНИЯ* объектом концептуализации.

Ключевые слова: концепт, идиоконцепт, концептуальный признак, лексическая единица.

Yeriomenko S.V. Idioconcepts *WAR* and *GREAT BRITAIN* in Winston Churchill's non-fiction prose. The article highlights idioconcepts *WAR* and *GREAT BRITAIN* and language means of their representation in Winston Churchill's autobiography and memoirs. The conceptual features and the most frequent lexemes of their representing have been singled out. Concept *WAR* has negative evaluation while concept *GREAT BRITAIN* has positive evaluation.

Key words: concept, idioconcept, conceptual feature, lexeme.

Представники семантико-когнітивного підходу до вивчення концептів (А.П. Бабушкін, М.М. Болдирєв, О.С. Кубрякова, М.В. Піменова, О.В. Рахліна, З.Д. Попова, Й.А. Стернін, Л.А. Тавдгіридзе та інші), не зважаючи на численність їх досліджень і розробок, мають спільні погляди щодо основного спрямування вивчення концепту. Отже, їх погляди збігаються у наступному: концепт має невербальний характер, є одиницею мислення; мова є засобом доступу до концепту – «об'єктом концептуального аналізу відповідно є смисли, які передаються окремими словами, словосполученнями, типовими пропозиціями та їх реалізаціями у вигляді конкретних висловлень, а також окремими текстами і навіть цілими творами» [1, 31]. Концепт має певний зміст і структуру, представлену сукупністю концептуальних ознак – «концептуальна ознака об'єктивується у закріпленій і у вільній формі сполучень відповідних мовних одиниць – репрезентантів концепту» [4, 8]. У структурі концепту можна виділити національний, груповий, регіональний та індивідуальний компоненти і відповідно вести мову про такі концепти.

У пропонованій статті концепт розглядається як ментальне утворення, одиниця свідомості, яка є результатом пізнавальної діяльності людини

і вербалізується за допомогою найрізноманітніших мовних засобів; аналіз значення мовних одиниць уможлиблює виділення ознак концепту, які складають його структуру [1; 4; 5]. Аналізовані концепти визначаються нами як індивідуальні, сформовані у результаті пізнавальної діяльності окремої особистості (Вінстона Черчилля), що реалізуються у різножанрових мовленнєвих контекстах (автобіографія та мемуари Вінстона Черчилля). «Виявленню у процесі лінгвокогнітивного аналізу підлягають як системні, так і okazіональні, випадкові, індивідуально-авторські номінативні засоби, оскільки всі вони входять до номінативного поля концепту і всі дають матеріал для когнітивної інтерпретації і побудови моделі концепту» [5, 68].

Актуальність дослідження індивідуальних концептів вбачається у тому факті, що індивідуальні когнітивні ознаки (характеристики) можуть доповнювати структуру концепту, розширюючи його зміст; можуть бути співвіднесені із загальнонаціональними характеристиками; вони також дають змогу охарактеризувати фрагменти індивідуальної концептосфери (картини світу) певної мовної особистості.

Перейдемо до розгляду структури зазначених концептів, під якою розуміємо «сукупність узагальнених ознак, необхідних та достатніх для ідентифікації предмета чи явища як фрагмента картини світу» [4, 15].

Аналіз мовних засобів репрезентації концепту ВІЙНА у мовленнєвих контекстах, а саме в автобіографії та мемуарах Вінстона Черчилля уможливив виділення двох концептуальних ознак даного концепту. Перша з них – це **смерть**, яка об'єктивується такими лексичними одиницями, як *slaughter, massacre, butchery, bloodshed; destruction, extermination, obliteration*. Вищенаведені лексичні одиниці актуалізують як ідею насильницької, масової смерті, кровопролиття: **'slaughter/massacre – a ruthless, indiscriminate killing of many people; to kill in large numbers, mercilessly'** [9, 614, 933], **'bloodshed – a violent death'**, **'butchery – cruel slaughter'** [9, 104, 132]; так і ідею знищення, стирання з лиця землі: **'destruction(ruin)/extermination/obliteration – destroying, wiping out, removing all traces'** [9, 260, 334, 692, 870].

Будь-який збройний конфлікт чи суперечка можуть призвести до кровопролиття, знищення, смертей людей, але, на думку Черчилля, дві світові війни ХХ століття перевершили за своєю жорстокістю і насиллям всі попередні:

'There had been fearful slaughter of soldiers in the First World War... The wholesale massacre by systematized processes of six or seven millions of men, women and children in the German execution camps exceeds in horror the rough-and-ready butcheries of Genghis Khan, and in scale reduces them to pigmy proportions. Deliberate extermination of whole population was contemplated and pursued by both Germany and Russia in the eastern war' [8, 11].

Ці війни були не просто війнами правителів та їх урядів, а війнами цілих народів, великих народів, які зазнали масового знищення та кровопролиття:

'The whole life-energy of the greatest nations had been poured out in wrath and slaughter' [8, 3]; *'...and that so far nine-tenths of the slaughter and ninety-nine-hundredths of the suffering had fallen upon France and upon France alone'* [8, 288].

Будучи прем'єр-міністром Великої Британії та лідером нації під час другої світової війни, Вінстон Черчилль намагався скеровувати військові операції таким чином, щоб уникати масових жертв серед військових, навіть якщо це призводило до відступу або перенесення операції:

*'But now when it was certain that all was lost at Singapore I was sure it would be wrong to enforce **needless slaughter**, and without hope of victory to inflict the horrors of street fighting'* [8, 526].

Черчилль протиставляє своє бачення війни – війна з найменшою кількістю жертв заради уникнення масового насилля і насильницької смерті (*'**War was war but not folly, and it would be folly to invite a disaster which would help nobody**'* [8, 346]) – баченню війни Сталіним – де людським життям зневажають заради досягнення поставленої мети (*'His experience showed that **troops must be blooded** in battle. If you did not blood your troops you had no idea what their value was'* [8, 601]).

Протягом двадцятого століття не лише змінювалися методи й тактики ведення війни, а й вдосконалювалися засоби, кульмінацію яких став, як вважає Черчилль, винахід атомної бомби – засобу масового знищення людей:

*'As the stark and glaring background to all our cogitations on defence lay man's final possession of the perfected **means of human destruction: the atomic weapon and its monstrous child, the hydrogen bomb**'* [8, 963]. І якщо спочатку атомна бомба сприймалася як засіб швидкого закінчення війни, як засіб припинення кровопролиття та численних смертей, то згодом прийшло усвідомлення масштабів масових жертв, до яких може призвести її використання:

*'We seemed suddenly to have become possessed of a **merciful abridgment of the slaughter** in the East and of a far happier prospect in Europe. ... To avert a **vast, indefinite butchery**, to bring the war to an end, to give peace to the world, to lay healing hands upon its tortured peoples by a manifestation of overwhelming power at the cost of a few explosions, seemed, after all our toils and perils, a miracle of deliverance'* [8, 941]; - *'... and found its culmination in the use of the **atomic bombs** which **obliterated Hiroshima and Nagasaki**'* [8, 12].

В епілозі до своїх мемуарів, який був написаний у 50-х роках, Черчилль констатує, що закінчення другої світової війни призвело до «холодної війни» між провідними світовими державами, жертвами якої стала низка маленьких держав та їхнє населення. Подібна ж ситуація склалася і в Індії після проголошення її незалежності (1947): *'Two centuries of British rule in India were followed by **greater bloodshed and loss of life** than had ever occurred during our ameliorating tenure. ... The result was a series of **massacres**'* [8, 967].

Другою концептуальною ознакою ВІЙНИ є **страждання**. Вищезазначена ознака репрезентована у мовленнєвому контексті такими лексичними одиницями, як *suffering, tribulation, disaster, loss, tragedy, catastrophe, misfortune, frustration, horror*. У семантиці даних лексичних одиниць виділяємо спільні ознаки (семи), серед них біль, горе, втрати, біди: *'suffering/tribulation – mental or physical **pain, distress, loss**'* [9, 989, 1053]; *'disaster/tragedy – an*

event causing **great loss, distress, sadness, shock, hardship or suffering** to many people, **great misfortune**' [9, 269, 1046].

Події другої світової війни, на переконання Черчилля, за своїм масштабом перевершили всі попередні війни та принесли біль, горе, страждання значній кількості людей:

*'In these pages I attempt to recount some of the incidents and impressions which form in my mind the story of the coming upon mankind of **the worst tragedy** in its tumultuous history'* [8, 11].

Численні поразки, провали та втрати, яких зазнавали союзницькі війська протягом перших років другої світової війни, завжди були болісними і шокували Черчилля, він дуже переживав і навіть був радий, якщо звістка про чергову невдачу заставала його на самоті.

*'I had now been twenty-eight months at the head of affairs, during which we had sustained an almost unbroken series of military **defeats**. ... On the other hand, what a cataract of **disasters** had fallen upon us! The **fiasco** at Dakar, the **loss** of all our Desert conquests from the Italians, the **tragedy** of Greece, the **loss** of Crete, the unrelieved **reverses** of the Japanese war, the **loss** of Hong Kong, the overrunning of the Dutch East Indies, the **catastrophe** of Singapore, the Japanese conquest of Burma, Auchinleck's **defeat** in the Desert, the **surrender** of Tobruk, the **failure**, as it was judged at Dieppe – all these were galling links in a chain of **misfortune and frustration** to which no parallel could be found in our history'* [8, 621].

Для Черчилля війна – це трагедія не однієї людини, а всього народу або народів, це репрезентується використанням лексеми *disaster*, яка актуалізує ідею масового страждання:

*"All along the mountain track they found evidence of **disaster** – quantities of abandoned guns, transport, and equipment; thousands of dead or dying"* [8, 827]; *'A **frightful disaster** was approaching'* [8, 524].

Констатуємо, що визначені нами концептуальні ознаки свідчать про вкрай негативне ставлення Вінстона Черчилля до війни, що також об'єктивується прикметниками із негативною конотацією на позначення таких характеристик як жорстокий (*worst, wholesale slaughter, rough-and-ready, most merciless, ruthless, wild, furious*) та відрозливий (*hideous, monstrous, fearful, frightful, most terrible, bloody*).

Особливою жорстокістю, на думку Черчилля, відрізнялася партизанська війна у низці європейських країн, зокрема у Югославії:

*'A **wild and furious war** for existence against the Germans broke into flame among the Partisans'* [8, 759]; *'... and the opening of a **ruthless guerrilla warfare** in the rear of the German advance'* [8, 461].

Відрозливими були й методи і засоби війни: *'The **hideous process of bombarding open cities from the air** ...'* [8, 12]; *'... and with **artillery inflicted fearful slaughter**'* [8, 794]; *'Over two years of intense and **bloody fighting** lay before us all'* [8, 675].

Отже, як видно з вищенаведених речень, ідіоконцепт ВІЙНА має негативне забарвлення, що знаходить своє відображення у виборі Вінстоном Черчиллем відповідно маркованої лексики для репрезентації цього концепту.

Незважаючи на таке негативне ставлення до війни, Черчилль вбачає в ній і позитивні цілі, для досягнення яких його країна і бере участь у війні. Це – війна заради свободи, незалежності і розвитку демократії у власній країні та інших європейських країнах *'the revival of the glory of Europe'* [8, 622]; *'I ask for freedom and for the right of all nations to develop as they like'* [8, 733]; *'... but to proclaim and endorse the individual rights and freedoms'* [8, 958]; це допомога великих країн (Велика Британія, США) маленьким (перш за все) європейським країнам у їх боротьбі за власні права і свободи з тиранією: *'I myself was sure that a strong, free and independent Poland was much more important...'* [8, 883]; *'The Baltic States should be sovereign independent peoples'* [8, 511].

Саме такі цілі сповідує Черчилль: *'On the continent of Europe we have yet to make sure that the simple and honourable purposes for which we entered the war are not brushed aside or overlooked in the months following our success, and the words 'freedom', 'democracy' and 'liberation' are not distorted from their true meaning as we as we understood them'* [8, 929].

Війна заради свободи, незалежності і розвитку демократії протиставляється Черчиллем іншій війні, метою якої є завоювання, збільшення своїх територій і могутності, встановлення диктатури тощо. Це принципи дії Німеччини, Японії, Росії: *'Soviet Russia had other and less disinterested aims. Her grip tightened on the territories her armies had overrun'* [8, 958].

Негативне бачення війни характерне для зрілого Черчилля, людини, яка брала участь у низці війн та усвідомила її жахливі наслідки для людства. Бачення війни у молодого Черчилля зовсім інше. Війна – це можливість набуття досвіду, бажання активних, небезпечних дій, молодий Черчилль захоплюється війною і мріє про участь у ній: *'From very early youth I had brooded about soldiers and war, and often I had imagined in dreams and day-dreams the sensations attendant upon being for the first time under the fire. It seemed to my youthful mind that it must be a thrilling and immense experience...'* [7, 76]. Але згодом, після участі у військових операціях в Індії та у Південній Африці, бачення війни у молодого Черчилля змінюється і набуває вже вищезазначених нами ознак: *'I was still prepossessed with the idea that we had inflicted great slaughter on the enemy ... horses spouting blood, struggling on three legs, men staggering on foot, men bleeding from terrible wounds ...'* [7, 192]. Така зміна концептуальної ознаки як наслідок пізнавальної діяльності конкретної особистості підкреслює актуальність дослідження ідіоконцептів, оскільки індивідуальні ознаки можуть доповнювати структуру концепту, можуть бути доступом до змін в індивідуальній картині світу особистості.

Перейдемо до розгляду концепту ВЕЛИКА БРИТАНІЯ та засобів його мовної вербалізації в автобіографії та мемуарах Вінстона Черчилля. Аналіз цих мовних засобів уможливив виділення трьох концептуальних ознак даного концепту – це **величність, рішучість та єдність**.

Перша з вищезазначених концептуальних ознак репрезентована такими лексичними одиницями: *great, greatness, powerful, glory, glorious, triumphant, superiority, supreme, mastery*. Значення цих лексичних одиниць актуалізує ідею важливості, сили, міцності, впливовості країни завдяки її до-

мінуванню та контролю у певних сферах. Так, наприклад, *'great – important, powerful, significant in history, eminent, distinguished'* [9, 418], *'supreme – of highest authority'* [9, 995]; *'mastery/superiority/power – control, command, authority through knowledge or skill or being better in value, power, ability'* [9, 615, 787, 993].

Велич і могутність Великої Британії на зламі XIX-XX століть, на переконання Черчилля, базувалися на домінуючих позиціях на морі та у сфері торгівлі: *'I was a child of the Victorian era, ... when its position in trade and on the seas was unrivalled, and when the realization of the greatness of our Empire and of our duty to preserve it was ever growing stronger. ... They were sure they were supreme at sea and consequently safe at home'* [7, ix-x]. Величність імперії проявлялася у різних сферах, наприклад, у сфері керівництва та колоніальної політики: *'The few hundred great families who had governed England for so many generations ...'* [7, 88]; *'...the keenest realization of the great work which England was doing in India ...'* [7, 102].

Саме збереженню контролю і домінування у повітрі і на воді приділяв чимало уваги британський уряд на чолі з Вінстоном Черчиллем, що і стало тим вирішальним фактором у перемозі 1940 року:

'But it was we who had the naval superiority, it was we who conquered the mastery in the sea...' [8, 329]; *'The army at home was now very powerful. London had stood triumphant... Everything connected with our air mastery over our own island was improving fast'* [8, 386].

Історія Великої Британії усвідомлюється Черчиллем як історія великої і вільної країни, яка вистояла у численних конфліктах на чолі з великими полководцями. Серед них Черчилль називає Уільяма III, Мальборо, Нельсона тощо:

'It was a great, quaintly-organized England that had destroyed the Spanish Armada. ... There was a long struggle against Napoleon, in which our survival was secured through the domination of the sea...' [8, 387].

Наступна концептуальна ознака **рішучість** об'єктивується у мовленнєвих контекстах за допомогою вживання таких лексем як *resolute, resolved, resolve, determination, will-power*. Семантика даних лексичних одиниць включає такі спільні ознаки – незмінність, твердість, наполегливість, сталість у певних діях та рішеннях. Так, наприклад, *'resolve/determination – firmness, resolution, firmness of purpose'* [9, 847, 265]; *'resolved/resolute – determined, not turned from a purpose'* [9, 847, 874].

Розуміння загрози завоювання, на думку Черчилля, робило жителів Великої Британії наполегливими і твердими у своїй рішучості боротися за свободу і безпеку своєї країни, відвоювати або померти, бути знищеними, але не здаватися:

'Vast numbers of people were resolved to conquer or die' [8, 293]; *'After Oran it became clear to all countries that the British Government and nation were resolved to fight on to the last'* [8, 321]; *'...that every Minister was ready to be killed ... rather than give in'* [8, 264].

Саме таке трактування концептуальної ознаки, як рішучість заради збереження свободи і безпеки своєї країни, можна пояснити тим, що концепт

СВОБОДА входить до ядра ціннісної системи британського суспільства, поряд з такими концептами як ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ, ПРОЦВІТАННЯ, КЛАСС [2]: ‘... and were **resolute** upon practical measures **to secure safety and the cause of freedom**...’ [8, 99].

Усвідомлення кожним британцем себе як вільної людини, індивідуальності, особистості, додає їй впевненості і рішучості у вчинках і рішеннях:

‘...ours (pilots) had supreme **confidence in themselves as individuals** and that **determination** which the British race displays in fullest measure when in supreme adversity’ [8, 345].

На наш погляд, в даному випадку можна говорити про співвіднесення ознак ідіоконцепту ВЕЛИКА БРИТАНІЯ із загальнонаціональним концептом британської концептосфери СВОБОДА: оскільки рішучість та єдність британської нації у роки другої світової війни мала єдину мету – збереження свободи своєї країни та її народу: ‘The soul of the British people and race had proved **invincible**’ [8, 387].

Остання ж ознака – **єдність** – є надзвичайно важливою для Вінстона Черчилля (він зміг об’єднати британських політиків у коаліційний уряд). І тільки завдяки об’єднаним зусиллям британського народу, на його думку, вдалося здобути перемогу у війні. Зазначена концептуальна ознака репрезентується насамперед такими лексичними одиницями, як *unity, united*, які актуалізують ідею гармонійного, об’єданого, узгодженого існування чи співпраці заради певної мети. Так, наприклад: ‘**unity** – full agreement, harmony’ [9, 1078].

Англійська нація, на переконання Черчилля, завжди об’єднувалася перед певною загрозою: ‘At this time there was a **great drawing together of men and women of all parties in England** who saw the perils of the future...’ [8, 99]; протягом другої світової війни ця єдність була особливою: ‘This was a time when all Britain worked and strove to the utmost limit and was **united as never before**’ [8, 293].

Єдиними британці в уявленні Черчилля є у всьому: у роботі, у вірі, у сподіваннях, у боротьбі, у захисті власної землі:

‘The Home Guard in **every country, in every town, in every village** sat up all through the night to receive them (American weapon). **Men and women worked night and day** making them fit for use’ [8, 326].

Зазначимо, що на відміну від концепту ВІЙНА, ідіоконцепт ВЕЛИКА БРИТАНІЯ має позитивну оцінку суб’єкта концептуалізації, тобто Вінстона Черчилля. Дані концепти протиставляються ним як зло (ВІЙНА) та добро (ВЕЛИКА БРИТАНІЯ), причому перемога залишилася за добром, за його країною та її народом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. – Тамбов: Издательство Тамбовского университета, 2000. – 123 с.
2. Городецька О.В. Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу XX століття: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04. – германські мови. – К., 2003. – 21 с.
3. Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г.,

- Лузина Л.Г. – М.: Филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. – 248 с.
4. Пименова М.В. Методология концептуальных исследований // Антология концептов / Под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. – М.: Гнозис, 2007. – С. 14-16.
5. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 314 с.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006.- 716 с.
7. Churchill, Winston. My Early Life. – L.: Eland, 2002. – 373 p.
8. Churchill, Winston. The Second World War. – London: Pimlico, 2002. – 1033 p.
9. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Lexicon Publications, Inc., 1993. – 1149 p.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2014 р.